

AVRUPA ÜLKELERİNDE VE TÜRKİYE'DE ÇOCUK VE ERGEN PSİKİYATRİSİ EĞİTİMİ

Koray Karabekiroğlu*, Ayten Erdoğan**, Sabri Hergüner***,
Burak Doğanün**, Nuşin Elçi*, Adriana Mihai****

ÖZET

Amaç: Bu yazıda, Avrupa ülkelerindeki psikiyatri ve çocuk ve ergen psikiyatrisi eğitiminin içeriği, süresi, yapısı, eğitime seçilme ve bitirme koşulları ve eğitim sürecinde karşılaşılan sorunların Türkiye ile karşılaştırılarak incelenmesi amaçlanmıştır. **Yöntem:** Avrupa Psikiyatri Asistanları Federeasyonu (APAF-European Federation of Psychiatric Trainees) üyesi, Türkiye'nin de içinde bulunduğu 21 ülkenin temsilcilerinin hazırladığı ve elektronik posta yoluyla bize gönderilen, ülkelerin psikiyatri ve çocuk psikiyatrisi eğitimi hakkındaki veriler incelenmiş, ülkemizdeki verilerle karşılaştırılmıştır. **Bulgular:** Psikiyatri ve Çocuk Psikiyatrisi eğitiminin süresi 4-6,5 yıl arasında değişmektedir. Eğitime seçilme şekli bazı ülkelerde ülke genelinde bir sınavla olurken, bazılarında belirli bir bekleme listesi oluşturulmaktadır, bazılarında da sınavsız kabul söz konusudur. Söz konusu 21 Avrupa ülkesi içinde, Türkiye ile birlikte 15 ülkede asistan karnesi (log-book) uygulamasına başlanmıştır. Dokuz ülkede psikoterapi eğitimi zorunlu olarak eğitimin bir parçası iken, Türkiye ile birlikte 12 ülkede isteğe bağlıdır. Birçok ülkede eğitim süresi içinde pediatri rotasyonu uygulanmaktadır. 21 ülkenin 12'sinde bitirme sınavı vardır. **Tartışma:** Avrupa ülkelerinde psikiyatri ve çocuk psikiyatrisi eğitimi, süre, yapı, içerik, seçilme koşulları ve bitirme sınavı uygulaması gibi alanlarda farklı uygulamalar içermektedir. Türkiye'deki eğitim süre, yapı ve içerik açısından Avrupa geneli ile uyumludur. Ancak henüz APAF üyesi ülkeler arasında psikiyatri ve çocuk psikiyatrisi eğitimi standart değildir. Bu alanda Avrupa ülkeleri arasında uyum ve işbirliğinin gelişmesinde ve uygulamada karşılaşılan sorunların giderilmesinde Avrupa Tıp Uzmanları Birliği (ATUB-Union of European Medical Specialities) ve Avrupa Psikiyatri Asistanları Federasyonu (APAF) gibi uluslararası birliklerin rolü oldukça önemlidir.

Anahtar sözcükler: Çocuk psikiyatrisi, ergen psikiyatrisi, eğitim, asistanlık, Avrupa, Türkiye.

SUMMARY: CHILD AND ADOLESCENT PSYCHIATRY TRAINING IN EUROPEAN COUNTRIES AND TURKEY

Objective: We aimed to investigate and compare content, period, structure of psychiatry and child and adolescent psychiatry training among European countries and Turkey; conditions to start and to finish the training and problems lived during training. **Method:** Data is collected from 21 European countries including Turkey, via European Federation of Psychiatric Trainees- EFPT delegates of each country, who sent us electronic mails for our specific questions about psychiatry and child and adolescent psychiatry training in their countries. **Results:** Total psychiatry and child and adolescent psychiatry training period is between 4 and 6.5 years. To start, some countries have a national examination, whereas some do not apply any examination and some have waiting lists. Including Turkey, fifteen countries among 21 had started to use "log-books". In nine countries psychotherapy training is compulsory, but in the other 12 countries, like Turkey, it depends on your department. Most of the countries have pediatrics training included. Twelve of 21 country have examination to finish the specialization. **Discussion:** Psychiatry and child and adolescent psychiatry training among European countries have several differences on content, structure, period and conditions to start and to finish. Turkey has a similar training with general application in Europe in terms of structure, content and period. However, psychiatry and child and adolescent psychiatry training in the member countries of EFPT are not standardized and harmonized yet. The role of Union of European Medical Specialities (UEMS) and EFPT on harmonization, coordination and resolving the problems in application among European countries is very important.

Key words: Child psychiatry, adolescent psychiatry, training, trainee, Europe, Turkey

GİRİŞ

Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi (ÇEP) bilim dalı ve bu alandaki uzmanlık eğitimi, genel yapı yönün-

* Araş. Gör. Dr., Marmara Üniv. Tıp Fak. Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul.

** Araş. Gör. Dr., İstanbul Üniv. Cerrahpaşa Tıp Fak., Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul.

*** Araş. Gör. Dr., İstanbul Üniv. İstanbul Tıp Fak., Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul.

**** Üzm. Dr., Tg. Mures Üniv. Tıp Fak., Psikiyatri Anabilim Dalı, Romanya.

den 20. yüzyılın ikinci yarısında şekillenmeye başlamıştır. Bu süreç, tüm dünyaya, özellikle Avrupa ülkelerine paralel olarak Türkiye'de de hızlı bir şekilde gelişmeye devam etmektedir.

Çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları alanı, kapsamı, gereksinimleri ve toplumsal etkinliği tüm dünyada ve ülkemizde hızla genişleyen, toplumsal ve bireysel açıdan tüm biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bilim dalları ile doğrudan

etkileşen bir bilim dalıdır.

Yine tüm dünyaya paralel olarak ülkemizde de bu alanda yetişen uzman sayısının hızla artması gündemdedir. “Bilgi kaynakları ve kapsamı genişleyen bu alanın ve büyük bir ivmeyle artan bilgi ve beceri birikiminin yetişen bilim adamlarına doğru, kapsamlı ve etkin bir şekilde aktarılabilmesi” en öncelikli ele alınması gereken gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır.

Çocuk ve ergen psikiyatrisi, Avrupa Tıp Uzmanları Birliği (ATUB -Union of European Medical Specialities) tarafından, 18 yaş altı çocuklarda uzman hekim tarafından tıbbi yöntemler, standartlar ve yaklaşımlar ile ruh sağlığı sorunlarının önlenmesi, tanı konması ve tedavisinin uygulanması olarak tanımlanmıştır (ATUB 2001). Avrupa Tıp Uzmanları Birliği - Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi ve Psikoterapisi Birimi (ÇEPP- Child and Adolescent Psychiatry & Psychotherapy Section), ÇEP uzmanlık eğitiminde kişinin yeterli olabilmesi için dört yıl ÇEP ve bir yıl da erişkin psikiyatrisi eğitiminin olması gerektiğini önermekte ve gelecek dönem uzmanları için ise en az bir yıl seçmeli pediatri eğitimini önermektedir.

Türkiye’de ilk olarak 1973 yılında Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanlığı, psikiyatri uzmanlığından sonra iki yıllık yan dal uzmanlığı olarak düzenlenmiş, 1990 yılından sonra 4 yıllık ana dal uzmanlığı şekline getirilmiştir (Polvan, 2000). Ülkemizde çocuk ve ergen ruh sağlığı bilim dalının gelişimi üzerine yapılan çalışmaların ilk olarak 1960’larda başladığı düşünülürse, Avrupa ile karşılaştırıldığında yaklaşık 30 yıllık bir gecikmeden söz edilebilir (Baysal ve Gökler 1996). 2003 yılı sonrası bu sürenin 5 yıla uzatılması gündemdedir.

Günümüzde Türkiye’de 17 üniversitede ÇEP uzmanlık eğitimi, yaklaşık 90 uzmanlık öğrencisi ile devam etmektedir. 1995 verilerine göre Türkiye’de toplam 30 uzman ve 42 araştırma görevlisinin bulunduğu düşünülürse (Baysal ve Gökler 1996), son 8 yılda toplam uzman ve araştırma görevlisi sayısı yaklaşık 2,5 kat artmıştır. Ancak bu sayı Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında halen yetersizdir. Avrupa’da 1990 yılı verilerine göre 9000 ÇEP uzmanı ve 120 eğitim veren kuru-

luş bulunmaktadır. ATUB-ÇEPP birimi bu sayıyı Avrupa için çok düşük bularak sayının artırılmasını önermektedir.

1990 yılında kurulan Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derneği, ATUB-ÇEPP biriminde Türkiye ÇEP uzmanlık alanını temsil etmektedir. Avrupa ülkelerinde gündemde olan uzmanlık eğitimlerinin niteliği, içeriği ve ülkeler arası uyumu üzerine çalışmalarda asosiy üye olarak Türkiye de yer almaktadır. Avrupa topluluğu uzman hekimler bölümünün Ağustos 1993’teki toplantısında alınan ortak kararlar bu uzmanlık dalının “Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları” olarak ifade edilmesi kararlaştırılmıştır (Baysal ve Gökler 1996).

1992 yılında, Avrupa ÇEP uzmanlık eğitimi bağlamında çalışmak üzere, 16 Avrupa ülkesi psikiyatri ve ÇEP uzmanlık öğrencileri tarafından Avrupa Psikiyatri Asistanları Federasyonu’nun (APAF-European Federation of Psychiatry Trainees) temeli oluşturulmuş, 1993 yılında resmen kurulmuştur. APAF bağımsız bir kuruluş olup, Avrupa Psikiyatri Birliği (European Board of Psychiatry) ve Avrupa Çocuk ve Ergen Psikiyatri Birliği (European Board of Child and Adolescent Psychiatry) tarafından tanınmaktadır. Üye olmak için ülke asistan komisyonu temsilcisinin APAF’nin yıllık toplantısına üst üste iki yıl katılması gereklidir. APAF’nin amaçları ve işlevleri (1) Uzmanlık eğitimi alan kişilerin diğer ülkelerdeki uzmanlık eğitiminin farklılığını, katkılarını paylaşabilecekleri bir forum oluşturmak; (2) Bütün Avrupa ülkelerinde asistan komisyonu organizasyonunu sağlayarak, ulusal ve Avrupa psikiyatri eğitim standartlarının belirlenmesinde asistanların da söz hakkını sağlamak; (3) Psikiyatrinin tüm dallarının görüş ve düşüncelerini temsil etmek ve geliştirmek; (4) Asistanların sorunlarına çözüm oluşturarak eğitimin niteliğini artırmak; (5) Avrupa sınırları içinde psikiyatrik tedavinin niteliğini en üst düzeye ulaştırmak; (6) Psikiyatri eğitiminin yapısına ilişkin ülkeler arası uyumu sağlamak olarak özetlenebilir (Mihai 2002, Minutes 2002, Minutes 2003).

Türkiye, 2000 yılından başlayarak APAF’ye psikiyatri ve çocuk psikiyatri asistanları temsilcile-

rinin katılımıyla resmen üye olmuştur. Bu katılım, 2002 yılından sonra her yıl, ulusal ÇEP kongresi’nde asistanların oylaması ile belirlenmektedir. 2003 yılında Türkiye 2005 yılı başkanlığına seçilmiştir ve bu bağlamda 2005 yılında 13. APAF yıllık toplantısı İstanbul’da yapılacaktır. Ayrıca, 2001 yılında Ege Üniversitesi ÇEP Asistanı Dr. Burcu Özbaran ve 2004 yılında Marmara Üniversitesi ÇEP asistanı Dr. Koray Karabekiroğlu APAF’nin ATUB-ÇEPP gözlemcisi olarak seçilmiştir.

Türkiye’de Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derneği Asistan Komisyonu 2003 yılında kurulmuş olup, APAF ile ilişkilerde 2003 yılından başlayarak bu komisyon görev almaktadır.

Bu çalışmada, Avrupa ülkelerindeki psikiyatri ve ÇEP eğitiminin içeriği, süresi, yapısı, eğitime seçilme ve bitirme koşulları ve eğitim sürecinde karşılaşılan sorunların Türkiye ile karşılaştırılarak incelenmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Avrupa ülkelerindeki ÇEP uzmanlık eğitimine ilişkin verilere ulaşmak amacıyla APAF ve Dünya Genç Psikiyatristler ve Psikiyatri Asistanları Birliği (World Association of Young Psychiatrists and Trainees) üyelerine elektronik posta ile ulaşıldı. Ayrıca 2004 yılında İngiltere, Cambridge’de APAF yıllık toplantısında ülkelerin çocuk psikiyatrisi temsilcilerinin verileri yeniden değerlendirildi.

Yazarlar tarafından hazırlanan soru formunda şu sorular yer aldı: (1) Ülkenizde ÇEP uzmanlık eğitim süresi (2) Ülkenizde psikiyatri uzmanlık eğitim süresi (3) Ülkenizde ÇEP uzmanlık eğitimi süresi içerisinde yer alan rotasyonlar ve süreleri (4) Ülkenizde ÇEP uzmanlık eğitimi psikoterapi eğitimini içeriyor mu, zorunlu mu (5) Ülkenizde ÇEP uzmanlık eğitiminde, asistan karnesi uygulaması var mı (6) Ülkenizde ÇEP uzmanlık eğitimine başlarken giriş sınavı var mı, koşulları ne (7) Ülkenizde ÇEP uzmanlık eğitimi bitirirken sınav var mı, koşulları ne (8) Ülkenizde ÇEP uzmanlık eğitimi ile ilgili eklemek istediğiniz bilgiler

Bu araştırma kapsamında Türkiye’nin de içinde bulunduğu 21 Avrupa ülkesi ÇEP Asistan temsilcilerinden olumlu yanıt alındı ve ülkelere ilişkin bilgilere ulaşıldı. Ayrıca bu alandaki yazın gözden geçirildi.

BULGULAR

Avrupa Birliği ülkeleri arasında da belirgin olmak üzere, Avrupa’da ÇEP eğitimi belirgin çeşitlilik ve farklılıklar içermektedir. Psikiyatri ve Çocuk Psikiyatrisi eğitimi süresi 4-6,5 yıl arasında değişmektedir. Ancak bir ülkede eğitim süresinin bir yıl gibi kısa bir süre oluşu dikkat çekicidir (Beyaz Rusya). 21 ülkeden ikisinde (İspanya, Letonya) Çocuk Psikiyatrisi eğitimi ve uzmanlığı bulunmamaktadır, altı ülkede ise (Avusturya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda ve Polonya) ÇEP eğitimine psikiyatri uzmanlığı sonrasında başlanabilmektedir. Bazı ülkelerde ÇEP uzmanlık eğitimine seçilme şekli ülke genelinde bir sınavla olurken, bazılarında belirli bir bekleme listesi oluşturulmaktadır, bazılarında da sınavsız kabul söz konusudur. Türkiye’nin de içinde yer aldığı 15 ülkede asistan karnesi (log-book) uygulamasına başlanmıştır. Dokuz ülkede psikoterapi eğitimi zorunlu olarak eğitimin bir parçası iken, Türkiye ile birlikte 12 ülkede isteğe bağlıdır. Rotasyon yerleri ve süreleri ülkeler arasında büyük değişkenlik göstermektedir, bazı rotasyonlar isteğe bağlı, seçmeli olarak uygulanmaktadır. Birçok ülkede pediatri rotasyonu eğitim süresi içinde uygulanmaktadır. 21 ülkenin 12’sinde bitirme sınavı vardır.

Aşağıda yer alan bazı ülkelere ilişkin bilgiler 1997 yılında yayımlanan kaynaklardan alınmıştır (Aggernaes ve Lindhardt 1997, Caldicott ve Dean 1997, Christodoulou 1997, Doesschate ve Schudel 1997, Dric 1997, Furlan 1997, Gomez ve Angosto 1997, Hagemo ve Wisloff 1997, Hohagen ve ark. 1997, König 1997, Lievens 1997, Nunes 1997, Pylkkanen ve Salokangas 1997, Svard 1997). Daha sonra tüm veriler ülkelerinin çocuk psikiyatrisi asistan temsilcileri tarafından yeniden değerlendirilip, gerekli düzeltmeler yapılmıştır (Dr. Susanne Seisenbacher (Avusturya), Dr. Winny Ang (Belçika), Dr. Mie Bonde (Danimarka), Dr. Jep İvarinen (Estonya), Dr. Paul Ba-

Tablo 1: Avrupa Ülkeleri ÇEP Uzmanlık Eğitimi Karşılaştırmalı Tablosu

Ülkeler	ÇEP eğt süresi (A)	Psk eğt süresi (B)	Psk rotas (C)	Ç.Nöro rotas (D)	Pediatri rotas (E)	Psikotx Eğitimi (F)	Asistan Karne (G)	Giriş Sınavı (H)	Bitiş Sınavı (I)
1. Almanya	60	60	+/-	-	+/-	+	-	-	+
2. Avusturya*	60	48	48	-	-	-	+	-	+
3. Belçika	60	60	12	+/-	+/-	-	+	-	-
4. Beyaz Rusya	12	12	3	-	-	-	+	-	+
5. Danimarka	60	60	1	-	+	+	+	-	-
6. Estonya	48	48	12	+	+	-	+	+	+
7. Finlandiya	66	66	?	?	?	+	+	-	+
8. Fransa*	60	48	48	+/-	+/-	-	-	+	+
9. Hollanda*	54	54	?	-	+	+	+	-	+/-
10. İngiltere*	72	72	36	-	+	+	+	+	-
11. İrlanda*	72	72	36	-	+	-	+	+	-
12. İspanya**	-	48	k	-	-	-	-	-	-
13. İsveç	60	60	12	-	+	+	-	-	-
14. İtalya	60	48	+/-	+/-	+/-	+/-	+	+	+
15. Letonya**	-	48	-	-	-	-	-	-	-
16. Norveç	66	60	12	-	+	+	+	-	-
17. Polonya*	84	60	60	+/-	+	+	+	+	+
18. Romanya	60	60	6	+	+	-	+	+	+
19. Slovakya	48	48	-	-	+	-	+	-	+
20. Türkiye	60	60	18	+	-	-	+	+	+
21. Yunanistan	54	63	18	+	-	-	-	-	+

A: ÇEP toplam eğitim süresi (ay); B: Psikiyatri uzmanlık eğitim süresi (ay); C: ÇEP uzmanlığı süresince psikiyatride geçirilen süre (ay); D: Çocuk Nöroloji rotasyonu var/yok; E: Pediatri rotasyonu var/yok; F: Zorunlu psikoterapi eğitimi var/yok; G: Asistan karnesi uygulaması var/yok; H: ÇEP uzmanlık eğitimine başlama sınavı var/yok; I: ÇEP uzmanlık eğitimini bitirme sınavı var/yok

* Bu ülkelerde ÇEP bir üst uzmanlıktır.

** Bu ülkelerde ÇEP uzmanlık eğitimi bulunmamaktadır.

in (Fransa), Dr. Alzira Cibeira Vázquez (İspanya), Dr. Andreas Rousseau (İsveç), Dr. Umberto Volpe, (İtalya), Dr. Robert Klotins (Letonya), Dr. Ingvild Brunborg Morten (Norveç), Dr. Maria Pop (Romanya), Dr. Boris Bodnar (Slovakya), Evi Taguli (Yunanistan).

Almanya

Almanya'da 1970'lere kadar genel psikiyatri sistemi hakkında genel bir hoşnutsuzluk söz konusuydu. 1975 yılından sonra politikacılar ve psikiyatri uzmanları biraraya gelerek 'psikiyatrik equete' olarak isimlendirilen sistemi kurmuşlar-

dır (Hohagen ve ark. 1997). Bu sistemle, psikiyatri bölümleri genel hastaneler içine alınarak yatak sayısı azaltılmıştır. Daha sonra yapılan düzenlemelerle psikiyatri eğitimi içinde psikoterapi eğitimi, sosyal ve biyolojik psikiyatri eğitimi gibi eğitimin temel parçası olmuştur. Psikiyatri ve ÇEP uzmanlık eğitimi 5 yıl olarak uygulanmaktadır. Sosyal psikiyatri, tanısal değerlendirme, adli psikiyatri, farmakoterapi eğitimleri verilmektedir. Bunun yanı sıra 100 saatlik kuramsal psikoterapi eğitimi ve iki aşamalı uygulamalı psikoterapi eğitimi alınmaktadır. Ayrıca, 120 saatlik psikodinamik veya bilişsel-davranışçı te-

rapi oturumlarını içeren dört oturumun birinde süpervizyonun verildiği “birincil yöntem” ve yine dört oturumun birinde süpervizyon verilmesi gereken 80 saatlik “birlikte uygulanan terapi” (co-therapy) eğitimi ya da ayrı bir seçenek olarak seçilebilecek 100 saatlik olgu sunumuna katılmayı içeren “ikincil yöntem” uygulanmaktadır. İkincil yöntem psikodinamik psikoterapi, bilişsel-davranışçı psikoterapi ve bireysel psikoterapi oturumlarını içermektedir. Gerek ÇEP gerekse yetişkin psikiyatrisi uzmanlık eğitimi sırasında asistan karnesi uygulaması zorunlu olmamakla birlikte, asistanlar katıldıkları eğitim programlarının bitirme belgelerini almak zorundadırlar. Uzmanlık eğitimi giriş sınavı olarak tıp fakültesi bitimindeki derecelendirme dışında özel bir sınav bulunmamakla birlikte, uzmanlık eğitimi bitişinde sözlü sınav uygulanmaktadır.

Avusturya

Psikiyatri uzmanlık eğitimi, tıp fakültesi mezuniyeti sonrası dört yıl olarak uygulanmaktadır. ÇEP eğitimi ise, psikiyatri uzmanlığından sonra iki yıl üst uzmanlık şeklinde yapılmaktadır. Gelecek yıl içinde ÇEP eğitiminin ayrı bir uzmanlık eğitimi olarak uygulanması planlanmaktadır. Psikiyatri eğitimi içinde bir yıl nöroloji, bir yıl iç hastalıkları rotasyonu uygulanmaktadır. Psikoterapi eğitimi zorunlu olarak bulunmamaktadır. Asistan karnesi uygulaması bulunmakta, uzmanlık eğitimine girişte sınav bulunmamaktadır. Eğitim süresi bitiminde ise zorunlu bir sınav uygulaması bulunmaktadır.

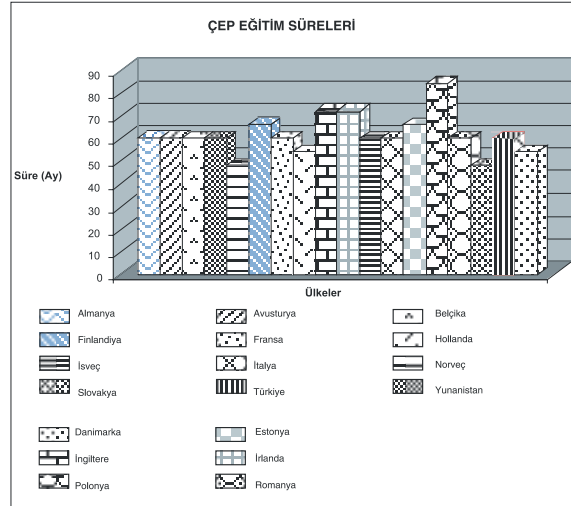
Beyaz Rusya (Belarus)

Psikiyatri ve ÇEP eğitimi tıp fakültesi mezuniyeti sonrası bir yıl olarak belirlenmiştir. ÇEP eğitimi üç ay yetişkin psikiyatrisi ve narkoloji, ayrıca iki ay psikoterapi eğitimini kapsar. Psikoterapi eğitimi bunun dışında zorunlu olarak bulunmamaktadır. Asistan karne uygulaması bulunmaktadır. ÇEP ve psikiyatri eğitimine girişte sınav uygulaması bulunmamakta, bir kurul ile hangi uzmanlık dalının seçileceği tartışılmaktadır. Eğitim süresi bitiminde yine zorunlu bir sınav uygulaması bulunmamaktadır.

Belçika

Belçika’da psikiyatri uzmanlık eğitimi süresi beş yıldır. ÇEP uzmanlık eğitimi süresi de beş yıldır. Uzmanlığa giriş sınavı yapılmamaktadır. ÇEP uzmanlık eğitiminde 36 ay ÇEP eğitimi ile seçmeli olarak uygulanan rotasyonlar yer alır ve bu rotasyonlar nöroloji, yetişkin psikiyatrisi, pediatri veya nörofizyoloji bölümlerini kapsamaktadır. Psikoterapi eğitimi isteğe bağlıdır. Asistan karnesi uygulaması bulunmaktadır. Uzmanlık eğitimi bitirme sınavı uygulanmamaktadır. Ancak uzmanlık eğitiminin ikinci yılında kuramsal bilgiyi ölçen bir sınav yapılmaktadır.

Şekil 1 : Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Eğitim Süreleri (ay)

Not: Süreler tıp doktoru olduktan sonra, çocuk psikiyatrisi olabilmek için gerekli en kısa süreler olarak alınmıştır (Yani üst uzmanlık olarak uygulanan ülkelerde ÇEP uzmanlığı için gerekli süre daha uzun olmaktadır). İspanya ve Letonya’da ÇEP uzmanlık eğitimi verilmemektedir. Beyaz Rusya’da eğitim süresi bir yıl gibi oldukça farklı bir süre olduğundan grafikte yer almamaktadır.

Danimarka

Danimarka’da çocuk psikiyatrisi 0-15 yaş grubundan, ergen psikiyatrisi ise 15-18 yaş grubundan sorumludur. ÇEP uzmanlık eğitimi ve psikiyatri uzmanlık eğitimi süresi altı yıldır. Ancak bu yıl içerisinde beş yıla indirilmesi hedeflenmiştir. Uzmanlık eğitimine giriş ve bitirme sınavları uygulanmamaktadır. Bir ay yetişkin psikiyatrisi ve bir ay pediatri rotasyonları uygulaması vardır. Psikoterapi eğitimi temel bilginin edi-

nilmesi açısından zorunludur. Bu zorunlu psikoterapi eğitimi içerisinde 45'er dakikalık 60 oturum bireysel terapi (en çok iki hasta), 45'er dakikalık 10 oturum aile terapisi (en çok iki aile) ve 60 saat süpervizyon eğitimi bulunmaktadır. Ayrıca 60 saatlik kuramsal eğitim, öğretim üyeleri tarafından verilmektedir. Asistan karnesi uygulaması yeni başlamıştır.

Estonya

Estonya'da psikiyatri ve ÇEP uzmanlık eğitim süreleri dört yıldır. Uzmanlığa giriş sınavı yazılı ve sözlü iki bölümden oluşmaktadır. Yazılı sınav; nöropsikiyatri içeriklidir. ÇEP rotasyonları; altı ay acil psikiyatri, beş ay erişkin psikiyatrisi poliklinik, dört ay çocuk nörolojisi, üç ay farklı pediatri bölümleri ve 26 ay çocuk ve ergen psikiyatrisi eğitiminden oluşmaktadır. En az iki psikoterapi (özellikle bilişsel-davranışçı terapi ve aile terapisi) yaklaşımı hakkında temel bilgi almak zorunlu tutulmuştur. Asistan karnesi uygulaması bulunmaktadır. Her altı ayda bir bölüm başkanına klinik ve kuramsal çalışmalar hakkında özet bilgi sunulmaktadır. Ancak uzmanlık eğitimi bitirme sınavı yapılmamaktadır.

Finlandiya

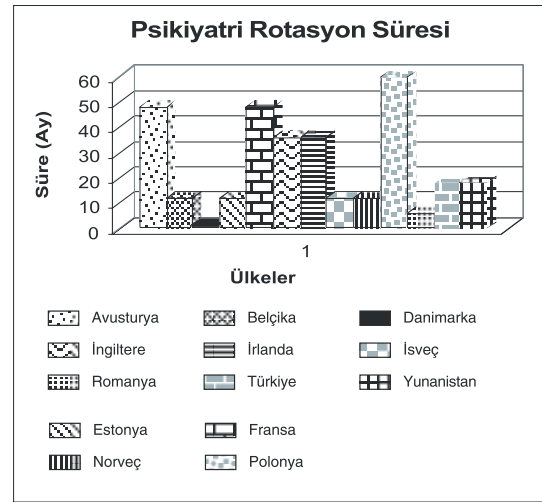
Finlandiya'da psikiyatri ve ÇEP uzmanlık eğitimi süresi 5,5 yıldır. Ergen Psikiyatrisi ve çocuk psikiyatrisi birbirinden bağımsız uzmanlık alanlarıdır. Psikoterapi eğitimleri zorunlu olarak verilmektedir. Asistan karnesi uygulaması yapılmaktadır. Uzmanlık eğitimine başlarken sınav bulunmamakta, bitirme sınavı yapılmamaktadır.

Fransa

Fransa'da psikiyatri uzmanlık eğitim süresi dört yıldır, ancak kısa süre içerisinde beş yıla çıkacaktır. ÇEP uzmanlık eğitimi, psikiyatri uzmanlık eğitimi içinde ortak bir eğitim programı sonrası verilmektedir. Ortak eğitim programı içerisinde "altı aylık" 8 adet rotasyon yer almakta; bunların en az dördü erişkin psikiyatrisi içinde ve en az ikisi çocuk ve ergen psikiyatrisinde geçirilmektedir. Kalan 12 aylık süre serbest rotasyon olarak

(nöroloji, dahiliye, pediatri ya da çocuk-ergen psikiyatrisi ya da erişkin psikiyatrisinde) değerlendirilmektedir. "Tıpta Uzmanlık Sınavı" ile merkezi bir sistemle seçim yapılarak bu eğitime başlanır. Psikoterapi eğitimleri zorunlu değildir, ama önerilmektedir. Asistanlar genellikle özel olanakları ile bu eğitimi almaktadırlar. Asistan karnesi uygulaması başlamamıştır. Bitirmek için sözlü bir sınav ve tez yapılması gereklidir. Akademik jüri tarafından bu sınav sonrası psikiyatri uzmanlığı onaylanır.

Şekil 2 : ÇEP Uzmanlık Eğitimi Süresince Psikiyatride Geçirilen Süre (ay)

Not: Verileri uygulanabilir ya da net olmayan ülkeler grafik dışında tutulmuştur.

Hollanda

Hollanda'da ÇEP uzmanlığı, erişkin psikiyatrisi uzmanlığı üzerine yan dal olarak seçilmektedir. Uzmanlık eğitime giriş; eğitim hastanelerindeki yerel komitelerle yapılan 2-3 görüşme sonucunda olabilmektedir. Psikiyatri uzmanlık eğitimi süresi 4,5 yıldır. Bu süre 2-3 yıl erişkin psikiyatrisi eğitimi, altı ay sosyal psikiyatri ve bir yıl nöroloji, dahiliye ya da ÇEP alanlarından birini kapsamaktadır. ÇEP uzmanlık eğitimi, erişkin psikiyatrisi uzmanlığı üzerine iki yıl yapılmaktadır. ÇEP eğitimi süresince mutlaka; dikkat eksikliği/hiperaktivite bozukluğu, psikoz, genel psikiyatrik bozukluklar ve gündüz hastanesi bö-

lümlelerinde çalışılmaktadır. Psikiyatri uzmanlık eğitimi süresince en az 50 oturumu içeren iki farklı psikoterapi alanında eğitim almak zorunludur. ÇEP uzmanlık eğitiminde ise tümünde süpervizyon almak zorunlu olmak üzere; yedi psikoterapi alanından en az ikisinde eğitim alınmaktadır. Asistan karnesi uygulaması bulunmaktadır. Uzmanlık eğitimi bitirme sınavı zorunluluk olmamakla birlikte, ülke çapında eğitim sürecindeki kişisel gelişmeyi ölçen merkezi sınav uygulaması bulunmaktadır.

İngiltere

İngiltere’de ilk 3 yıl ortak eğitim verilmektedir, çocuk psikiyatrisi uzmanlığı için üç yıl daha eğitim alınmaktadır. Erişkin psikiyatrisi uzmanlık eğitimi ise en az altı yıldır. Psikoterapi eğitimi zorunlu olarak verilmektedir. Asistanların kullandığı bir karne bulunmaktadır. Asistan eğitiminin başlangıcında zorunlu bir sınav olmasına karşın bitirirken bir sınav bulunmamaktadır.

İrlanda

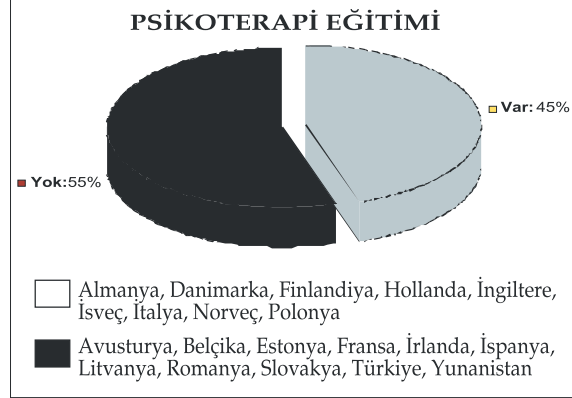
İrlanda’da ilk üç yıl ortak eğitim verilmektedir, çocuk psikiyatrisi uzmanlığı için üç yıl daha eğitim alınmaktadır. Erişkin psikiyatrisi uzmanlık eğitimi ise en az 6-7 yıldır. Psikoterapi eğitimi kuramsal olarak zorunlu olmakla birlikte uygulamada yeterince gerçekleşmemektedir. Asistan karnesi uygulaması bulunmaktadır. Asistan eğitiminin başlangıcında zorunlu bir sınav olmasına karşın bitirirken bir sınav bulunmamaktadır.

İspanya

İspanya ’da ÇEP uzmanlık eğitimi bulunmamaktadır. Psikiyatri uzmanlık eğitimine giriş; eğitim hastanelerindeki yerel komitelerle yapılan 2-3 görüşme sonucunda olabilmektedir. Psikiyatri uzmanlık eğitim süresi dört yıldır. Dört ay iç hastalıkları- nöroloji, altı ay çocuk-ergen psikiyatrisi, üç yıl erişkin psikiyatrisi rotasyonlarını kapsamaktadır. Psikiyatri uzmanlık eğitimi süresince zorunlu psikoterapi eğitimi bulunmamaktadır. Asistan karnesi uygulaması vardır. Asistanlık eğitimine başlamak için yapılan ulu-

sal bir sınavda alınan puan ve üniversitedeki not ortalaması toplanıp merkezi bir yerleştirme yapılmaktadır. Uzmanlık eğitimi bitirme sınavı bulunmamaktadır.

Şekil 3: Zorunlu psikoterapi eğitimi var mı?

İsveç

İsveç’te psikiyatri uzmanlık eğitim süresi beş yıldır. ÇEP uzmanlık eğitimi, ayrı bir uzmanlık dalı olarak beş yıllık eğitimi kapsamaktadır. Psikiyatri eğitim süresi içinde altı ay nöroloji, altı ay iç hastalıkları, altı ay alkol-madde bağımlılığı rotasyonları bulunmaktadır. ÇEP eğitim süresi içinde bir yıl erişkin psikiyatrisi, bir yıl pediatri rotasyonları uygulanmaktadır. Bunun yanında 1,5 yıl boyunca devam eden psikoterapi eğitimi verilmektedir. Asistanların, eğitimleri süresince izlediği bir eğitim programı bulunmakta, karne uygulaması ise bulunmamaktadır. Uzmanlık eğitimine başlamak için herhangi bir sınav zorunlu değildir, bitirirken ise isteyenlerin girebileceği, zorunlu olmayan bir sınav bulunmaktadır.

İtalya

İtalya’da 1970 yılında psikiyatri nöropsikiyatriden ayrılmıştır (Furlan 1997).. Uzmanlık eğitim süresi daha önce dört yıl iken, son bir yıldır beş yıl olarak belirlenmiştir. Psikiyatri uzmanlık eğitimi süresince uzmanlık öğrencisi en az 80 hastayı değerlendirmeli, en az 20 olguyu süpervizyon altında psikoterapi ile, en az 10 olguyu psikiyatri rehabilitasyon programı ile izlemelidir. Acil psikiyatrinin en az 50 nöbetinde aktif olarak ça-

lişmalı, en az 20 psikiyatrik adli olguyu izlemeli, en az 40 hastaya psikometrik testleri ve gelişim ölçeklerini uygulamalıdır. Psikotropik ilaç tedavisi, madde bağımlılığının ilaç tedavisi, geriatric psikiyatri, ergen psikiyatrisi, tıbbi psikiyatri (medico-psychiatry) alanlarının en az üç tanesinde çalışmak zorunludur. Psikoterapi eğitimi zorunludur ancak psikoterapinin türü konusunda zorunluluk yoktur. ÇEP uzmanlık eğitimi beş yıldır. Bu eğitim döneminde asistan karnesi uygulanmaktadır. Rotasyon seçeneği olarak erişkin psikiyatrisi, pediatri ve pediatrik nöroloji seçenekleri olmakla birlikte süresi ve şekli klinik sorumlusu tarafından belirlenmektedir. Uzmanlık eğitimine giriş yabancı dil sınavını da içeren bir sınavla olmakta, uzmanlığın sonunda ise tezin tartışıldığı bir başka sınav yapılmaktadır.

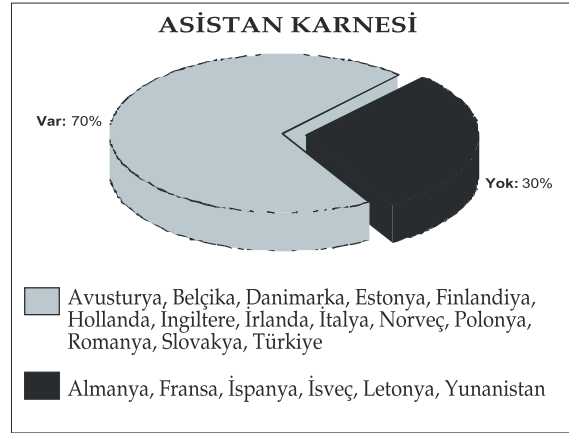
Letonya

Letonya'da ÇEP uzmanlık eğitimi bulunmamaktadır. Erişkin psikiyatrisi, ve psikoterapi olmak üzere iki ayrı psikiyatri uzmanlık eğitimi bulunmaktadır. Erişkin psikiyatrisi ve psikoterapi uzmanlık eğitim süreleri dört yıl olarak uygulanmaktadır. Erişkin psikiyatrisi eğitiminde psikoterapi eğitimi bulunmamakta, asistan karnesi uygulanmaktadır. Eğitime girerken ya da bitirirken sınav uygulaması bulunmamaktadır.

Norveç

Sağlık ve sosyal güvenlik birimi, psikiyatri eğitimini planlamakta ve yaygın ve benzer uygulamaları geliştirmektedir. Psikiyatri uzmanlık eğitim süresi beş yıl olup ÇEP eğitim süresi 5,5 yıl olarak uygulanmaktadır. ÇEP eğitimi süresince altı ay pediatri, bir yıl psikiyatri, bir yıl da seçmeli olmak üzere rotasyonlar yapılmakta, üç yıl ise ÇEP eğitimi verilmektedir. Psikoterapi eğitimi zorunlu olarak eğitim süresi içinde verilmekte, haftada en az bir süpervizyonla hasta izlemi yapılmaktadır. Asistan karnesi uygulaması da zorunludur. Eğitime girişte ya da bitirirken herhangi bir sınav uygulaması bulunmamaktadır.

Şekil 4: Asistan karnesi uygulaması var mı?

Portekiz

Portekiz asistan temsilcisine ulaşamadığı için çocuk psikiyatrisi eğitimi konusunda bilgi edinilememiştir. Psikiyatri uzmanlık eğitim süresi 36 ay psikiyatri eğitimi, altı ay nöroloji, altı ay çocuk psikiyatrisi rotasyonları olmak üzere dört yılda yapılmaktadır (Nune 1997). 18 aylık iç hastalıkları asistanlığı psikiyatri eğitimi öncesinde zorunludur. Programın genel içeriği aşağıdaki gibidir: 1.Yıl: Bozukluklar, tanı, tedavi yöntemleri, psikometrik incelemeler vb. 2.Yıl: Psikopatoloji, psikoterapi ve gelişmiş biyolojik tedavi vb. kuramsal eğitimler 3.Yıl: Psikosomatik ve adli psikiyatri, liyezon psikiyatrisi, yönetim psikiyatrisi, epidemiyoloji ve koruyucu psikiyatri, vb. 4.Yıl: önceki alanlara ek olarak nöroloji ve çocuk psikiyatrisi eğitimi. Psikoterapi psikiyatri eğitiminde zorunlu bir eğitim değildir. Bununla birlikte bir çok asistan, giderlerini kendilerinin karşıladıkları resmi kurslara katılarak ya da bireysel terapiye giderek bu alandaki eğitimlerini sağlarlar. Portekiz'de resmi olarak asistan karnesi uygulanmazken, her asistan yıllık olarak etkinlikleri ve eğitimleri hakkında değerlendirme formu doldurmak zorundadır. Değerlendirme sürekli değerlendirme ve bitirme sınavı bileşiminden oluşmaktadır.

Romanya

Romanya'da psikiyatri uzmanlık eğitim süresi beş yıldır. ÇEP uzmanlık eğitimi, psikiyatri uz-

manlık eğitiminden ayrı olarak verilmektedir. Toplam süresi beş yıldır. “Tıpta Uzmanlık Sınavı” ile merkezi bir sistemle seçim yapılarak bu eğitime başlanır. Eğitim süresince üç yıllık çocuk ve ergen psikiyatrisi dönemi içinde üç aylık klinik fizyoloji ve adli psikiyatri rotasyonları yer alır. Ayrıca, altı ay erişkin psikiyatrisi, altı ay pediatri, dört ay çocuk nörolojisi, iki ay erişkin nörolojisi, iki ay endokrinoloji ve iki ay beyin cerrahisi rotasyonu zorunlu olarak yapılır. Psikoterapi eğitimleri zorunlu değildir. Asistan karnesi uygulaması başlamıştır, genellikle her aşama sonrası bir sınav uygulanarak not verilmektedir. Bitirmek için üç aşamalı bir sınav uygulanır. İlk gün olan kuramsal sınav sonrası, iki gün içinde iki olgu sunumu yapılır.

Slovakya

Slovakya’da erişkin, nöropsikiyatri ve çocuk psikiyatrisi olmak üzere üç ayrı psikiyatri uzmanlık eğitimi bulunmaktadır. Erişkin ve çocuk psikiyatrisi uzmanlık eğitim süreleri dört yıl olarak uygulanmaktadır. Nöropsikiyatri uzmanlık eğitimi süresi ise beş yıldır. Eğitim süresi içinde rotasyon bulunmamakta, asistan karnesi uygulaması yapılmaktadır. Psikoterapi eğitimi zorunlu bulunmamakta, eğitime başlarken de sınav yapılmamaktadır. Eğitim bitişinde ise sınav uygulaması yapılmaktadır.

Türkiye

Türkiye’de psikiyatri uzmanlık eğitim süresi beş yıldır. ÇEP uzmanlık eğitimi, psikiyatri uzmanlık eğitiminden ayrı olarak beş yıl olarak verilmektedir. “Tıpta Uzmanlık Sınavı” ile merkezi bir sistemle seçim yapılarak bu eğitime başlanır. Eğitim süresince 18 ay erişkin psikiyatrisi, altı ay çocuk nörolojisi rotasyonu zorunlu olarak yapılır. Psikoterapi eğitimleri zorunlu değildir, ama önerilmektedir. Asistan karnesi uygulaması başlamıştır, ancak yaygın olarak kullanılmamaktadır. Bitirmek için sözlü ve yazılı bir sınav ve tez yapılması gereklidir. Uygulaması henüz yapılmamış olmasına karşın, yeni “Tıpta Uzmanlık Tüzüğü” uyarınca, tez ve sözlü sınava ek olarak merkezi bir uzmanlık sınavı yapılması gündemdedir.

Yunanistan

Psikiyatri ve ÇEP eğitiminin yaygın ve benzer uygulaması, sağlık bakanlığına bağlı bir kurul tarafından yapılmaktadır. Psikiyatri uzmanlık eğitim süresi beş yıl üç ay ve ÇEP uzmanlık eğitim süresi 4,5 yıl olarak belirlenmiştir. Psikiyatri eğitimi altı ay dahiliye, dokuz ay nöroloji, bir ay patoloji ve 3,5 yıl psikiyatri olmak uygulanmaktadır. ÇEP eğitiminde rotasyonlar 18 ay erişkin psikiyatrisi ve altı ay çocuk nörolojisi olmak üzere 24 ay olarak uygulanmaktadır. Psikoterapi eğitimi yalnızca üniversite psikiyatri eğitim kliniklerinde eğitimin bir parçası olup zorunlu değildir. Asistan karnesi zorunlu değilken, eğitim kurumunun düzenlediği eğitimin içeriğini kaydeden bir yetkinlik belgesi (sertifika) bulunmaktadır. Eğitime girişte yazılı bir sınav uygulanırken, bitirirken sözlü bir sınav uygulanmaktadır.

TARTIŞMA

Avrupa’da ÇEP uzmanlık dalı, Türkiye’dekine benzer bir gelişim süreci yaşamakta ve günümüzde bu gelişim ve değişim sürecini hızla sürdürmektedir. Bu alanda verilen uzmanlık eğitimi temel olarak iki farklı oluşum gösterir. İlki, on yıllar öncesinde tüm ülkelerde aynı şekilde uygulandığı gibi, ÇEP uzmanlık eğitiminin genel psikiyatri eğitiminden sonra verildiği, ÇEP uzmanlığının psikiyatri sonrası yapılan bir üst uzmanlık olduğu programdır. Ancak son yıllarda ÇEP uzmanlığının ayrı bir uzmanlık alanı olarak kabul edilmesi yaygınlaşmıştır ve Avrupa ülkelerinin 2/3’ünden fazlasında ÇEP ve psikiyatri eğitimleri tümüyle birbirinden ayrılmıştır. Türkiye de bu ikinci grupta yer alır.

Avrupa ülkeleri arasında ÇEP uzmanlık eğitimi, süre ve içerik açısından oldukça farklı uygulamalar içermektedir. Örneğin ÇEP eğitiminin ayrı bir uzmanlık alanı olarak verildiği ülkelerde uzmanlık eğitim süresi 48 ay (Estonya) ile 72 ay (Danimarka) arasında değişmektedir. Ancak bir ülkede (Beyaz Rusya) süre yalnızca bir yıl olduğundan genel tartışma dışında tutulmuştur. Psikiyatri rotasyon süresi ise en kısa altı ay (Romanya) iken en uzun 18 ay olarak yapılmaktadır (Türkiye, Yunanistan).

Belirli ülkelerde çocuk nörolojisi eğitim sürecinin zorunlu bir bölümünü oluştururken (ör, Estonya, Türkiye) belirli ülkelerde isteğe göre yapılmaktadır (ör, Belçika, İtalya). Bazı ülkelerde ise çocuk nörolojisi rotasyonu eğitim sürecinin içine alınmamıştır (ör, Almanya, Danimarka). Pek çok Avrupa ülkesinde Türkiye'den farklı olarak pediatri rotasyonu zorunludur (ör, Danimarka, Romanya). Ayrıca belirli ülkelerde ek rotasyonlar zorunlu olabilmektedir (ör, adli psikiyatri, endokrinoloji vs.).

ÇEP uzmanlık eğitimine başlamak için belirli ülkelerde merkezi bir sınav yapılırken (ör, Fransa, Türkiye), bazı ülkelerde tümüyle sınavsız olarak eğitime başlanır (ör, Almanya, İsveç). Bitirme sınavı da bazı ülkelerde zorunlu iken (ör, İtalya, Türkiye), bazı ülkelerde sınav yapılmaksızın uzman olunur (ör, Danimarka, İsveç). Ayrıca uygulanan sınavlar da ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

Tüm bu bilgiler, ÇEP uzmanlık eğitimi alanında Avrupa ülkeleri arasında henüz uyum sağlanmamış olduğunu göstermektedir. Son yıllarda özellikle Avrupa Birliği ülkeleri arası uyumun sağlanmasına yönelik çalışmalar artmaktadır. ATUB, APAF ve ülkemizde Türk Tabipleri Birliği- Uzmanlık Dernekleri Koordinasyon Kurulu (TTB-UDKK) (Gökler 2003) bu uyum sürecinde önemli işlevler üstlenmektedir. Bu iki birliğin üyesi olan Türkiye'deki uygulama genel anlamda Avrupa ülkelerinde çoğunlukta olan uygulamaya benzerdir, aynı zamanda Türkiye devam eden uyum sürecinde etkin bir biçimde yer almaktadır.

KAYNAKLAR

- Aggermaes H, Lindhardt A (1997) *Psychiatric training in Denmark. Eur Arch Clin Neurosci* 247(suppl):9-11.
- Baysal 2B, Gökler B (1996) *Türkiye'deki çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları kliniklerinin kurumsal özelliklerinin ve tedavi yaklaşımlarının değerlendirilmesi. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 3 : 3-7.
- Caldicott F, Dean A (1997) *Psychiatric training in United Kingdom and Ireland. Eur Arch Clin Neurosci* 247(suppl):31-32.
- Christodoulou GN (1997) *Psychiatric training in Greece. Eur Arch Clin Neurosci* 247(suppl):18-19.

Doesschate RJA ten, Schudel WJ (1997) *Psychiatric training in Netherlands. Eur Arch Clin Neurosci* 247(suppl):22-23.

Dric MAJ (1997) *Psychiatric training in France. Eur Arch Clin Neurosci* 247(suppl):13-15.

Furlan PM (1997) *Psychiatric training in Italy. Eur Arch Clin Neurosci* 247(suppl):20-21.

Gomez BM, Angosto T (1997) *Psychiatric training in Spain. Eur Arch Clin Neurosci* 247(suppl):26-28.

Gökler B (2003) 13. *Ulusal Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kongresi- panel sunumu, Ankara.*

Hagemo E, Wisloff S (1997) *Psychiatric training in Norway. Eur Arch Clin Neurosci* 247(suppl):35-37.

Hohagen F, Treichel S, Berger M (1997) *Psychiatric training in Germany. Eur Arch Clin Neurosci* 247(suppl):15-18.

Konig P (1997) *Psychiatric training in Austria. Eur Arch Clin Neurosci* 247(suppl) :3-5.

Lievens P (1997) *Psychiatric training in Belgium. Eur Arch Clin Neurosci* 247(suppl):6-9.

Mihai A (2002) *Education in psychiatry across Europe. 12. Annual Forum of European Federation of Psychiatric Trainees ed.: Sinaia pp. 13-32*

Minutes of the tenth meeting of the European Forum of psychiatric trainees (2002). Sinaia.

Minutes of the eleventh meeting of the European Forum of psychiatric trainees (2003) Paris.

Nunes JS (1997) *Psychiatric training in Portugal. Eur Arch Clin Neurosci* 247(suppl):24-25.

Polvan Ö (2000) *Çocuk ve Ergen Psikiyatri Disiplininin Dünya ve Türkiye'de gelişimi; Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi içinde. Nobel Tıp Kitabevleri, Ed. Syf. 1-4*

Pylkkanen K, Salokangas RKR (1997) *Psychiatric training in Finland. Eur Arch Clin Neurosci* 247(suppl):11-13.

Svard KO (1997) *Psychiatric training in Sweden. Eur Arch Clin Neurosci* 247(suppl):29-30.

ATUB (2001) *Budapeşte toplantısı tutanakları.*

Not: Ayrıca, Aşağıdaki uzmanlık öğrencileri verileri yeniden kontrol ederek, ek katkılar yapmışlardır. Dr. Susanne Seisenbacher (Avusturya), Dr. Winny Ang (Belçika), Dr. Mie Bonde (Danimarka), Dr. Jep Ivarinen (Estonya), Dr. Paul Bain (Fransa), Dr. Alzira Cibeira Vázquez (İspanya), Dr. Andreas Rousseau (İsveç), Dr. Umberto Volpe, (İtalya), Dr. Robert Klotins (Letonya), Dr. Ingvild Brunborg Morten (Norveç), Dr. Maria Pop (Romanya), Dr. Boris Bodnar (Slovakya), Evi Taguli (Yunanistan).